

Оксана НІКІШИНА

АНАЛІЗ РИНКУ БОРОШНОМЕЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Проведено ідентифікацію інтегрованого ринку борошна, проаналізовано відтворювальну структуру ринку, міжсекторні товарні баланси. Обґрунтовано деформації відтворювальних процесів, головні напрями та інструменти реформування механізму державного регулювання ринку борошна в Україні.

Ключові слова: інтегрований ринок борошна, секторна структура, деформації відтворювальних процесів, державне регулювання.

© Оксана Нікішина, 2013

Никишина О. Анализ рынка мукомольной продукции. Проведена идентификация интегрированного рынка муки, проанализированы воспроизводственная структура рынка, межсекторные товарные балансы. Обоснованы деформации воспроизводственных процессов, главные направления и инструменты реформирования механизма государственного регулирования рынка муки в Украине.

Ключевые слова: интегрированный рынок муки, секторная структура, деформации воспроизводственных процессов, государственное регулирование.

Постановка проблеми. В умовах транзитивної економіки особливої актуальності набуває завдання підвищення ефективності функціонування стратегічних соціально значимих ринків країни, зокрема інтегрованого ринку борошна (далі – ІРБ), шляхом реалізації нової стратегії їх сталого розвитку, що базується на науково обґрунтованому відтворювальному підході. Україна володіє потужним ресурсним потенціалом для виробництва борошна, однак соціально-економічна ефективність його використання залишається перманентно низькою. Латентна тенденція зростання сировинного експорту (зерно) за рахунок скорочення внутрішнього зернового споживання, передусім продовольчого, поступово руйнує виробничий потенціал ІРБ, активізуючи імпорт готових зернових і хлібних продуктів і погрози продовольчій безпеці державі. Сьогодні потужності українських борошномельних підприємств завантажені лише на 30 %, обсяги експорту борошна (у вартісному виразі) становлять 0.65 % зернового експорту, а доходність зовнішніх борошняних поставок значно нижча за надприбуткову діяльність зерноекспортерів.

Практика свідчить, що вектори державного впливу концентруються переважно на адміністративному ціноутворенні борошна та хліба, оминаючи актуальні питання відновлення внутрішнього попиту на борошно, стимулювання експорту продуктів зернопереробки з вищою доданою вартістю, забезпечення розширеного відтворення ресурсів у секторах ІРБ, перш за все виробничому та споживчому. Відповідно постає необхідність у розробці відтворювальних механізмів розвитку борошняного ринку.

Питання контурного аналізу тенденцій і головних параметрів розвитку українського ринку борошна висвітлено в працях українських учених І. О. Відоменко, І. О. Кузнецової, С. О. Черненка, Н. О. Шелест, аналітиків О. Прядко, Р. С. Рибчинського та ін. Однак в існуючих публікаціях, сфокусованих на маркетинговому аналізі ринку, не просліджується взаємозв'язок між результатами аналізу та прикладними методами державного цілеспрямованого регулювання. Водночас використання сучасних методик секторного аналізу та критеріальної оцінки продовольчих ринків [1; 2] дає змогу вивчити потенційні можливості ринку, ступінь їх досягнення, обґрунтувати методи та інструменти ефективного використання ринкового потенціалу. Відтак постає об'єктивна необхідність секторного аналізу відтворювальних

процесів (далі – ВП) ІРБ і розробки інноваційних механізмів збалансованого розвитку його секторів.

Мета статті – аналіз динаміки та сучасних деформацій відтворювальних процесів у секторах ІРБ.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети необхідно дослідити такі питання: ідентифікація інтегрованого ринку борошномельної продукції; побудова та аналіз міжсекторних товарних балансів; обґрунтування головних напрямів та інструментів реформування діючого механізму державного регулювання ІРБ України в умовах відкритої економіки. Дослідження ІРБ проведено за 2005–2012 рр. методами секторного та динамічного аналізу, структурно-логічним і балансовим. Теоретичну базу дослідження склали положення теорії відтворювального циклу [1; 3], праці вчених і фахівців борошняного ринку [4–8], емпіричну – офіційні дані Державної служби статистики України [9–11] та Державної митної служби України [12].

Результати дослідження. Ідентифікація релевантного ринку передбачає визначення низки базових характеристик ринку, а саме: товарні, територіальні (географічні) та часові межі ринку, ємність і структура ринку, склад суб'єктів господарювання в секторному розрізі, рівень концентрації [2, с. 37].

Ідентифікація ринку за географічними, товарними та часовими межами здійснюється відповідно до діючої Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку [13, с. 172]. Український ринок борошна за сукупністю ознак, які визначають його територіальні межі, можна віднести до категорії державних ринків. Правильність такого висновку підтверджує значення показника СВР (ступеня відкритості ринку) щодо міжнародної торгівлі. Товарні межі ринку можуть варіювати залежно від мети й завдань дослідження, обсягу інформаційної бази тощо. В статистичній звітності та аналітичних оглядах ринку використовується, як правило, двохвидова диференціація борошна: (1) борошно пшеничне та пшенично-житне (меслин); (2) борошно із зерна інших злакових культур, окрім пшеничного або меслину. Часові межі ІРБ складають один календарний рік.

Важливою характеристикою будь-якого товарного ринку є його ємність і ступінь відкритості [2, с. 37]. Ємність внутрішнього борошняного ринку в 2012 р. становила 2501.2 тис. т, зменшившись порівняно з 2005 р. на 14.6 % за рахунок скорочення обсягів виробництва на 10 % та одночасного зростання експорту в 7.6 раза (табл. 1). СВР у звітному періоді досягла 0.48 %, збільшившись на 0.3 % за рахунок зростання імпорتنих товаропотоків. Відповідно до Методики [13, с. 175], якщо СВР < 40 %, то територія держави є територіальними межами ринку. За період, що аналізується, показник відкритості ІРБ не перевищував 4 %, що свідчить про можливість його ідентифікації як державного ринку та проведення аналізу ВП у географічних межах держави.

Таблиця 1

Ємність і ступінь відкритості державного ринку борошна, тис. тонн *

Показник	Рік								2012, % до 2005
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
1. Виробництво	2944	2696	2908	3030	2734	2632	2587	2651	90.0
2. Імпорт	5.4	2.9	36.9	12.4	2.8	6.8	7.4	11.9	220.7
3. Експорт	21.2	14.5	90.2	264.5	173.8	91.3	124.2	161.6	у 7.6 раза
4. Ємність ринку (1+2-3)	2928.2	2684.5	2854.6	2777.9	2563	2547.5	2470.1	2501.2	85.4
5. СВР, % (2/4)	0.18	0.11	1.29	0.44	0.11	0.27	0.30	0.48	x

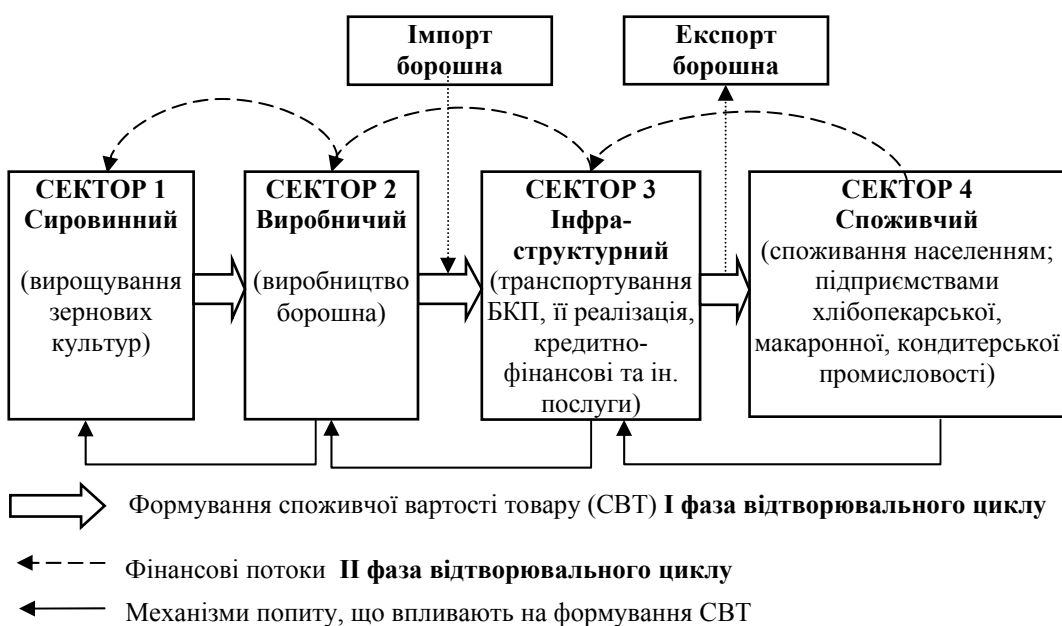
* Розраховано автором за даними Державної служби статистики України та Державної митної служби України [9; 10; 12].

Ринок борошна, ідентифікований товарними, територіальними й часовими межами, називається релевантним [1, с. 66]. Для такої борошномельної продукції нижньосуміжним є ринок зернових культур, а верхньосуміжними – ринки хлібобулочних, макаронних і борошняних кондитерських виробів.

Відповідно до теорії відтворювального циклу та методології секторного аналізу інтегрованих товарних ринків [1, с. 90–115] структуру релевантного ринку борошна можна представити як сукупність чотирьох взаємопов'язаних секторів відповідно стадіям утворення, подальшої трансформації та споживання властивостей товару, а саме: сировинного, виробничого, інфраструктурного та споживчого. Структурна модель борошняного ринку розроблена автором і наведена на *рисунку*. Український ринок борошномельної продукції є повним чотирьохсекторним ринком – із урівноваженим балансом міжсекторного виробництва, коли товар виробляється із власної сировини (сектор 1) і майже повністю споживається на внутрішньому ринку (сектор 4). Такі ринки називаються інтегрованими [1, с. 114]. Саме їх розвиток із повним відтворювальним циклом є найбільш вигідним для держави, необхідною передумовою її сталого економічного зростання на інноваційній основі.

У сировинному секторі здійснюється виробництво зернових культур. Основними суб'єктами виробництва є сільськогосподарські підприємства та господарства населення. У виробничому секторі в процесі трансформації споживчої вартості зерна створюється новий товар із новими споживчими властивостями – борошномельна продукція. Більше половини її загальнодержавного виробництва забезпечують великі промислові підприємства. В інфраструктурному секторі ІРБ розгортають діяльність експортери (переважно великі виробники), які постачають українське борошно на зовнішні ринки збуту; роздрібні торгові мережі, що продають продукцію населенню; торгові посередники, які реалізують борошно промисловим підприємствам на внутрішньому ринку; акредитовані товарні біржі, зокрема аграрна; державні

агенти та інші суб'єкти господарювання. У споживчому секторі ІРБ частина борошномельної продукції споживається населенням (кінцеве споживання); основна частина борошна використовується підприємствами хлібопекарської, макаронної та кондитерської промисловості для виробництва продуктів із більшою доданою вартістю, які в подальшому формують власні ринки із притаманною їм особливою секторною структурою (промислове споживання).

Відтворювальна структура інтегрованого ринку борошна

Об'єктом відтворювального процесу постає споживча вартість товару (далі – СВТ). Економічна теорія визначає СВТ як сукупність корисних властивостей товару, завдяки яким він має здатність задовольняти певну потребу суспільства або окремої людини. Споживча вартість складає речовий зміст товару, а вартість (мінова) – кількісний. Товар є єдністю споживчої вартості й вартості [3, с. 73]. СВТ як об'єкт відтворювального процесу обертається на ринку в двох формах: предметній (як товар із певними споживчими властивостями) та грошовій (як оплата його вартості) [1, с. 88–89]. Відповідно, відтворювальний цикл споживчої вартості борошна включає дві фази: (1) прямий рух товаропотоків від аграрного до споживчого сектору ринку; (2) зворотний рух фінансових потоків, повернення коштів у виробництво (див. *рис. 1*).

СВТ формується в ресурсотворювальних секторах ІРБ (сировинному, виробничому та споживчому), в процесі виробництва зерна та продуктів його переробки. В інфраструктурному секторі споживча вартість товару не змінюється, однак ринкова вартість зростає на величину інфраструктурних витрат. СВТ на різних стадіях товароруку формується під впливом механізмів попиту (див. *рис. 1*). Взаємозв'язок між потребами й виробництвом має взаємозалежний характер. Із одного боку, потреба являє собою внутрішньо-стимулюючий мотив

виробництва, з іншого – виробництво, створюючи конкретні види матеріальних благ, породжує конкретну потребу в них. Відтак, поява потреби обумовлена самим виробництвом [3, с. 45].

Динаміка валового збору зернових культур свідчить про наявність в Україні потужної сировинної бази для розвитку зернопереробного комплексу (табл. 2). У 2012 р., порівняно з 2005 р., обсяги зернового виробництва зросли на 21.6 %; рівень варіації цього показника визначався перш за все погодними умовами певного року. В 1990 р. вітчизняні підприємства переробляли все вирощене зерно. У 2012 р. порівняно з базовим 1990 р. обсяги виробництва борошна зменшилися на 65.4 %, хлібобулочних і макаронних виробів на 76 і 66.7 % відповідно. В Україні потужності виробництва борошна оцінюються на рівні 10 млн т, тобто в 2012 р. коефіцієнт використання наявних потужностей становив усього 26.5 %.

Таблиця 2

Динаміка обсягів виробництва продукції у секторах ІРБ України, тис. т^{*}

Показник	Рік									2012, % до	
	1990	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	1990	2005
Сектор 1:											
Зерно, млн. т.	51.01	38.02	34.26	29.3	53.29	46.03	39.27	56.75	46.22	90.6	121.6
У т. ч.:											
пшениця	30.38	18.70	13.95	13.94	25.89	20.89	16.85	22.32	15.76	51.9	84.3
жито	1.26	1.05	0.58	0.56	1.05	0.95	0.46	0.58	0.67	53.2	63.8
Сектор 2:											
Борошно	7671	2944	2696	2908	3030	2734	2632	2587	2651	34.6	90.0
Сектор 3:											
1. Хлібобулочні вироби	6701	2264	2160	2034	1978	1828	1807	1769	1607	24.0	71.0
2. Макаронні вироби	360	104	108	107	113	108	116	135	120	33.3	115.4
3. Печиво солодке та вафлі	н. д.	314	337	358	373	339	367	375	385	х	122.5

^{*}Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [9; 10].

У сировинному секторі ІРБ на тлі загального зростання зернового валового збору генерується латентна тенденція зменшення обсягів виробництва високоякісного продовольчого зерна. Якщо на початку 90-х років питома вага фуражного зерна становила 35–40 %, то в останні роки вона зросла й перевищила 50 % [4, с. 10]. Першоджерелом таких негативних структурних змін є зростаючий експортний попит на фуражне зерно, зокрема, кукурудзу, зменшення внутрішнього попиту на продовольчі зернові культури, експортна орієнтація великотоварного аграрного виробництва. У структурі загального зернового споживання частка продовольчого перманентно зменшується: з 32.1 % у 2000 р. (7.75 млн т) до 11.8 % у 2012 р. (6.65 млн т). Натомість динамічно зростає питома вага експорту зернових культур: з 5.5 % (1.33 млн т) до 49.2 % (27.8 млн т) відповідно [11, с. 37]. Вектор структурних змін валового збору та зернового споживання свідчить

про експортну орієнтацію зернового господарства, домінування сировинної складової в структурі агроекспорту, скорочення обсягів виробництва та експорту борошна й хлібопродуктів.

Головними причинами скорочення обсягів борошномельного виробництва є зменшення середньодушового споживання та обсягів промислового використання борошна, зокрема в хлібопекарській промисловості, яка є найбільшим споживачем цього продукту (60 % у структурі споживання), та "тінізація" руху товаропотоків. Обсяги останньої за оцінкою аналітиків ІА "АПК-Інформ" становлять у виробничому секторі ІРБ 0.7–1.0 млн т [5, с. 64], у споживчому (ринок хлібобулочної продукції) – понад 2 млн т [6, с. 73], що перевищує обсяг виробництва хлібопекарських підприємств, прозоро працюючих на внутрішньому ринку (див. *табл. 2*). Функціонування "тіньових" субсекторів у структурі ІРБ свідчить про недосконалість діючих регуляторних механізмів і, як наслідок, втрати держави від недоотримання податкових надходжень.

У структурі виробництва борошномельної продукції 92.3 % припадає на пшеничне борошно, 0.1 – на пшенично-житнє (меслин), 6.9 – на житнє, 0.6 – на кукурудзяне, 0.1 % – на інші його види. Динаміка структурних змін свідчить про зменшення частки борошна з пшениці твердих сортів із 2.7 % у 2008 р. до 1.1 % у 2011 р., зростання питомої ваги борошна із м'якої пшениці з 90.3 до 91.2 % та житнього борошна з 6.2 до 6.9 % [7, с. 16]. Водночас Україна постійно імпортує борошно із твердих сортів пшениці для потреб макаронної промисловості з причини низькорентабельного виробництва такого зерна та відсутності дієвих стимулювальних механізмів для аграріїв.

У виробничому секторі ІРБ працює 365 постійно діючих промислових підприємств, які виробляють 87–89 % продукції. На частку періодично працюючих підприємств, основу яких формують мініцеги, припадає майже 10 % обсягів загальнодержавного виробництва. Промислові підприємства виступають як окремі борошномельні заводи, так і складові комбінатів хлібопродуктів. Основне виробництво борошна сконцентроване на 25-ти найкрупніших підприємствах України, які випускають майже 60 % загального його обсягу. Найбільшими виробниками борошна в Україні є ВАТ "Київмлин", ДП "Новопокровський КХП", ВАТ "Сімферопольський КХП", ВАТ "Луганськмлин", ТОВ КХП "Тальне", ТОВ "Торгова компанія "Урожай" [7, с. 15].

Динаміку та обсяги товаропотоків між секторами інтегрованого ринку можна дослідити шляхом побудови міжсекторних товарних балансів, аналіз яких є ключовим елементом процесу моделювання відтворювального циклу товарного ринку. Міжсекторний товарний баланс ІРБ України наведено в *табл. 3*. У середньому за 2010–2012 рр. обсяг зернових культур, що надійшов до борошномельних підприємств, становив 7.6 % валового збору, зменшившись порівняно з 2005–2007 рр. на 7.9 %. За період, що аналізується, найвищі обсяги товаропотоків між

секторами ІРБ спостерігалися в 2008 р., найнижчі – в 2011 р. Із урахуванням обсягів імпортно-експортних товаропотоків, обсяги внутрішнього споживання борошномельної продукції в середньому за 2010–2012 рр. зменшилися, порівняно з 2005–2007 рр., на 11.2 %.

Таблиця 3

Міжсекторний товарний баланс ІРБ України, тис. т*

Рік	Сировинний сектор (С1). Надходження зерна на борошномельні підприємства		Виробничий сектор (С2). Виробництво борошна	Імпорт борошна	Інфраструктурний сектор (С3). Експорт борошна	Споживчий сектор (С4). Внутрішнє споживання (2+4+5–6)
	тис. тонн	% до валового збору				
1	2	3	4	5	6	7
2005	3925	10.3	2944	5.4	21.2	2928.2
2006	3595	10.5	2696	2.9	14.5	2684.4
2007	3877	13.2	2908	36.9	90.2	2854.7
2008	4040	7.6	3030	12.4	264.5	2777.9
2009	3645	7.9	2734	2.8	173.8	2563.0
2010	3509	8.9	2632	6.8	91.3	2547.5
2011	3449	6.1	2587	7.4	124.2	2470.2
2012	3535	7.6	2651	11.9	161.6	2501.3
У середньому за 2010–2012	3498	7.6	2623	8.7	125.7	2506.0

* Розраховано автором за даними Державної служби статистики України та Державної митної служби України [9; 10; 12].

Високі насиченість та інтенсивність конкуренції на внутрішньому борошняному ринку стимулюють виробників до освоєння зовнішніх ринків збуту продукції. В інфраструктурному секторі діють майже 40 експортерів української борошномельної продукції, які, як правило, є її виробниками.

У 2012 р., порівняно з 2005 р., обсяги борошняного експорту зросли в 7.6 раза, при цьому питома вага пшеничного борошна зросла з 82.1 до 97 %, частка борошна з інших культур, окрім пшениці, зменшилася з 17.9 до 3.0 % відповідно. В цілому обсяги борошняного експорту становлять майже 6 % обсягів його виробництва, що свідчить про нереалізований експортний потенціал ринку (табл. 4).

За період, що аналізується, обсяги борошняного імпорту зросли в 2.2 раза за рахунок стрімкого збільшення імпорту борошна із зерна інших культур, крім пшениці (в 12.5 раза). Частка останнього в структурі імпорту досягла в 2012 р. 67.4 %, збільшившись порівняно з 2005 р. на 55.5 %. Імпорт пшеничного борошна зменшився на 18.3 %, його питома вага склала 32.6 %. У цілому обсяги борошняного імпорту незначні й становлять 0.3–0.4 % обсягів загальнодержавного виробництва борошна.

Головні зовнішні ринки збуту українського пшеничного борошна містяться в Молдові та Індонезії (відповідно 31.9 та 24.3 % у 2012 р.),

борошна із зерна інших культур – Росії та Хорватії (83.1 і 12.9 % відповідно). У незначних обсягах борошномельна продукція експортується до Тунісу, Палестини, ОАЕ, Сьєрра-Леоне, Єгипту та ін. У структурі імпорту пшеничного борошна домінують поставки з Росії (86.6 % у 2012 р.), іншого борошна – із Білорусі (94.7 %) [12].

У споживчому секторі інтегрованого ринку борошна головними суб'єктами є кінцеві споживачі (населення) та промислові підприємства, що використовують борошно як сировину для виробництва хлібобулочних, макаронних і кондитерських виробів. Ураховуючи результати попередніх даних (див. *табл. 3*) та технологічні норми витрат борошна для виробництва певних видів продукції, автором побудовано розгорнутий баланс споживання борошномельної продукції в 4-му секторі інтегрованого ринку (*табл. 5*).

У середньому за 2010–2012 рр. обсяги споживання борошна для виробництва хлібобулочних виробів становили 1503.4 тис. т, зменшившись, порівняно з 2005–2007 рр., на 19.7 % унаслідок скорочення хлібопекарського виробництва. Динаміка використання борошна за іншими напрямками характеризувалася незначними варіаціями, обумовленими зростанням виробництва макаронних виробів, борошняних кондитерських виробів, макаронних виробів із начинкою, підданих тепловому обробленню, зменшенням чисельності населення. У структурі борошняного споживання 60 % припадає на хлібобулочні вироби, 15.6 – інші продукти, 12 – печиво та вафлі, 4 % – макаронні вироби. Загалом промислове споживання борошна досягає 91.6 %, кінцеве споживання населенням – 8.4 %. Отже, ключовим чинником впливу на динаміку випуску та внутрішнього борошняного споживання є обсяги хлібопекарського виробництва як головного промислового споживача борошна.

На практиці класична структура ІРБ (див. *рис. 1*) та урівноважена система міжсекторних і міжринкових зв'язків у системі суміжних ринків змінюються під впливом деформацій ВП. Авторське їх визначення є таким: *порушення відтворювального циклу ринку внаслідок розривів у товарних або фінансових ланцюгах, наслідком яких є асиметричність у міжсекторних товарних і фінансових балансах ринку*. Проведені автором дослідження природи й спрямованості деформацій ВП на інтегрованому ринку зерна [14] уможливили ідентифікувати два їх типи – *структурні* та *фінансові*, які відповідають двом фазам відтворювального циклу СВТ. На ринку борошна проявом *структурних деформацій* є розвиток "тіньових" субсекторів, зменшення обсягів товаропотоків між аграрним і виробничим, виробничим і споживчим секторами (див. *рис. 1*). Проявом сучасних *фінансових деформацій* відтворювальних процесів на ринку борошна постають незбалансованість міжсекторного перерозподілу фінансових ресурсів між суб'єктами релевантного ринку, порушення міжсекторних балансів цін, рентабельності, інвестицій. За результатами проведеного аналізу міжсекторних товарних балансів і попередніх досліджень автора [14; 15], головні напрями деформацій ВП узагальнено в *табл. 6*.

Таблиця 4

Динаміка та видова структура експорту-імпорту борошна*

Рік	1101. Борошно пшеничне та мєлин						1102. Борошно з інших культур, крім пшениці						Усього					
	експорт			імпорт			експорт			імпорт			експорт			імпорт		
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	У % до обсягів виробництва	тис. т	У % до обсягів виробництва		
2005	17.4	82.1	4.7	88.1	3.8	17.9	0.6	11.9	21.2	0.72	5.4	0.18						
2006	10.5	72.7	2.0	68.2	4.0	27.3	0.9	31.8	14.5	0.54	2.9	0.11						
2007	87.6	97.1	18.4	49.8	2.7	2.9	18.5	50.2	90.2	3.10	36.9	1.27						
2008	260.3	98.4	3.3	26.6	4.2	1.6	9.1	73.4	264.5	8.73	12.4	0.41						
2009	166.9	96.0	2.8	96.9	6.9	4.0	0.1	3.1	173.8	6.36	2.8	0.10						
2010	83.5	91.5	3.1	46.1	7.8	8.5	3.7	53.9	91.3	3.47	6.8	0.26						
2011	119.5	96.2	5.5	74.7	4.7	3.8	1.9	25.3	124.2	4.80	7.4	0.29						
2012	156.7	97.0	3.9	32.6	4.9	3.0	8.0	67.4	161.6	6.10	11.9	0.45						
2012, % до 2005	у 9 разів	+14.9	81.7	-55.5	129.5	-14.9	у 12.5 разів	+55.5	у 7.6 разів	х	220.7	х						

*Розраховано автором за даними Державної митної служби України [12].

Таблиця 5

Баланс споживання борошна в споживчому секторі ІРБ України, тис. т*

Рік	Внутрішнє споживання	Сектор 4. Споживання борошна								Виробництво хлібопродуктів						
		на виробництво				населенням				хлібобу-лочні виробі		макаронні виробі		печиво та вафлі		
		хлібобулоч-них виробів	макаронних виробів	печива та вафлів	інших продуктів	хлібобулочні виробі	макаронні виробі	печиво та вафлі	інших продуктів	хлібобулочні виробі	макаронні виробі	печиво та вафлі				
2005	2928.2	1969.7	83.2	346.7	313.6	215.0	214.8	210.2	210.5	104	433					
2006	2684.4	1879.2	86.4	269.6	234.4	214.8	212.0	210.7	210.5	108	337					
2007	2854.7	1769.6	85.6	286.4	501.1	212.0	211.5	210.7	210.5	107	358					
2008	2777.9	1720.9	90.4	298.4	456.7	211.5	211.0	210.7	210.5	113	373					
2009	2563.0	1590.4	86.4	271.2	404.0	211.0	378.8	210.2	210.5	108	339					
2010	2547.5	1572.1	92.8	293.6	312.5	210.2	488.7	210.7	210.5	116	367					
2011	2470.2	1539.0	108.0	300.0	312.5	210.7	488.7	210.7	210.5	135	375					
2012	2501.3	1398.1	96.0	308.0	488.7	210.5	392.1	210.5	210.5	120	385					
У середньому за 2010–2012 рр.	2506.0	1503.4	99.2	300.8	392.1	210.5	8.4	210.5	210.5	124	376					
<i>Структура споживання, %</i>	<i>100.0</i>	<i>60.0</i>	<i>4.0</i>	<i>12.0</i>	<i>15.6</i>	<i>8.4</i>	<i>15.6</i>	<i>8.4</i>	<i>8.4</i>	<i>х</i>	<i>х</i>					

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики та інформаційних видань [8–10].

**Деформації відтворювальних процесів на ІРБ України
[авторська розробка]**

Тип	Напрями деформацій	Вплив на розвиток секторів ринку
СТРУКТУРНІ ДЕФОРМАЦІЇ	1. Функціонування "тіньових" субсекторів борошняного ринку	Нераціональність розподілу доходів між легальним та "тіньовим" ринком. Збитковість офіційних виробників соціально значимої продукції. Втрати держави від недоотримання податків і зборів
	2. Зменшення обсягів виробництва високоякісного продовольчого зерна	Зниження якісних параметрів борошномельної продукції. Імпорт зернових культур для потреб борошномельно-круп'яної промисловості (пшениці твердих сортів, жита, гречки, рису). Зростання вартості борошна на внутрішньому ринку
	3. Зменшення взаємодій (товаропотоків) між ринками борошна та хлібопродуктів	Зростання експорту зерна за одночасного скорочення експорту продуктів зернопереробки із вищою доданою вартістю. Зростання імпорту готових зернових продуктів. Зменшення обсягів виробництва зернових і хлібних продуктів
ФІНАНСОВІ ДЕФОРМАЦІЇ	1. Низький рівень доходності в ресурсоутворювальних секторах	Просте та звужене відтворення ресурсів у 2-му і 4-му секторах ІРБ Недостатність інвестиційно-інноваційного оновлення борошномельного та хлібопекарського виробництв
	2. Затримка розрахунків торговельних мереж із виробниками зерно-та хлібопродуктів	Недостатність ліквідних коштів у борошномельних і хлібопекарських підприємств для створення достатніх запасів сировини в сприятливі цінові періоди. Зростання собівартості зернових і хлібних продуктів
	3. Неефективність діючого механізму державного регулювання	Міжсекторна незбалансованість методів державного цінового регулювання на ІРБ. Регіональні варіації граничного рівня рентабельності борошна. Поглиблення непропорційного міжсекторного розподілу доходів

Методологічною основою сучасної державної політики на ІРБ має бути відтворювальний підхід, а її стратегічним завданням – забезпечення розширеного відтворення матеріальних, трудових, фінансових та інформаційних ресурсів у складових секторах ринку. Головними принципами модернізованої регуляторної політики повинні стати цілеспрямованість, системність, наукова обґрунтованість, довгостроковість, пріоритетність державних і суспільних інтересів. Ураховуючи результати попередніх досліджень [15; 16], головні напрями та інструменти реформування механізму державного регулювання ІРБ узагальнено в *табл. 7*.

Головні напрями та інструменти реформування механізму державного регулювання на ІРБ України [авторська розробка]

Напрямок	Заходи державного впливу	Вплив на розвиток ринку
<i>Дворівневий механізм експортних мит на пшеницю</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Регулятивна складова (І рівень). Запровадження прогресивного мита на експорт пшениці, починаючи з 2 євро/т, із наступним збільшенням на 1 євро/т щорічно 2. Компенсаційна складова (ІІ рівень). Повернення коштів, отриманих від вивізних мит, виробникам пшениці із заданими параметрами якості 	<p>Зменшення експорту пшениці. Активізація експорту борошна. Підвищення рівня завантаження борошномельних підприємств, їх модернізація Розвиток селекції та насінництва. Розвиток прозорих збутових каналів реалізації зерна. Зменшення імпорту хлібопродуктів</p>
<i>Механізм державних борошняних інтервенцій</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. 100-процентне забезпечення державним борошном виробництва "масових" сортів хліба. 2. Врахування територіальних цінових варіацій у ході обґрунтування регіональної ціни реалізації державного борошна. 3. Підвищення граничної норми рентабельності з 0–5 до 10–15 % 	<p>Баланс розподілу соціальних функцій між державою та виробниками хліба. Підвищення ефективності механізму інтервенцій у різних регіонах. Зростання доходності, модернізація хлібопекарських виробництв</p>
<i>Механізм стимулювання експорту борошна</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. 50-процентна компенсація вартості міжнародної сертифікації борошномельних підприємств. 2. Переорієнтація ДПЗКУ* з експорту зерна на експорт борошна. 3. Ефективна діяльність Борошномельного союзу України, розробка національної програми збагачення борошна мікронутрієнтами 	<p>Підвищення доходності експорту борошномельної продукції. Зміна сировинної орієнтації українського агроекспорту. Баланс економічних інтересів суб'єктів інтегрованого ринку борошна</p>

* ДПЗКУ – Державна продовольчо-зернова корпорація України.

На думку Г. І. Башнянина, специфічним (власним) методом дослідження економічної науки є саме "ринковий підхід", що передбачає аналіз попиту та пропозиції, виробничої та споживчої сфер економіки [17, с. 19–20]. Секторний аналіз і відтворювальна модель інтегрованого ринку борошна повністю відповідають критеріям "ринкового підходу", тому можуть стати специфічними методами дослідження стратегічних товарних ринків.

Висновки. Релевантний ринок борошна належить до категорії державних чотирьохсекторних інтегрованих ринків із повним відтворювальним циклом. Ресурсоутворювальними секторами ІРБ, де формується споживча вартість товару як об'єкт ВП, є сировинний, виробничий та споживчий сектори. Побудова й аналіз міжсекторних товарних балансів уможливили дослідити рух товаропотоків у межах першої фази відтворювального циклу, визначити динаміку та закономірності відтворювальних процесів у секторному розрізі, ідентифікувати структурні деформації ВП та їх вплив на розвиток релевантного ринку.

Розроблений комплекс прикладних заходів передбачає упродовження механізмів експортних мит на пшеницю та стимулювання борошняного експорту, реформування діючого інтервенційного механізму, орієнтований на раціоналізацію структури українського агроекспорту, підвищення рівня завантаженості та доходності борошномельних підприємств, зменшення структурних і фінансових деформацій ВП, ефективне використання економічного потенціалу ІРБ.

Теоретичне значення результатів секторного аналізу релевантного ринку борошна полягає у збагаченні методології дослідження сучасних економічних систем. Практичне значення розробленого комплексу регуляторних заходів визначається можливістю його використання в ході модернізації механізму державного регулювання ІРБ України.

Перспективи подальших досліджень полягають в оцінці руху фінансових ресурсів у межах другої фази відтворювального циклу шляхом побудови та аналізу міжсекторних фінансових балансів (зокрема, цін, інвестицій, рентабельності) державного ринку борошна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Лысюк В. М.* Воспроизводственная функция товарных рынков : монографія / В. М. Лысюк. — Одесса : ИПРЭЭИ НАН Украины, 2011. — 225 с.
2. *Нікішина О. В.* Методичні засади критеріальної оцінки та діагностики продовольчих ринків / О. В. Нікішина // Економіка харчової пром-сті. — 2010. — № 2 (6). — С. 35—41.
3. *Экономическая теория* : учебн. [Н. И. Базылев, А. В. Бондарь, С. П. Гурко и др.] ; под ред. Н. И. Базылева, С. П. Гурко. — Минск : ИП "Экоперспектива", 1997. — 368 с.
4. *Кузнецова І. О.* Ринок зерна України: тенденції та стратегічний вектор розвитку / І. О. Кузнецова // Економіст. — 2010. — № 10. — С. 10—12.
5. *Мадай А.* Меленхолия / А. Мадай, Г. Татаренко // Бизнес. — 2010. — № 18—19. — С. 63—65.
6. *Мадай А.* На вольные хлеба / А. Мадай, Г. Татаренко // Бизнес. — 2010. — № 5 (888). — С. 73—76.
7. *Рыбчинский Р. С.* Тенденции развития мукомольной отрасли Украины / Р. С. Рыбчинский // Хранение и переработка зерна. — 2012. — № 11 (161). — С. 15—17.
8. *Кузнецова І. О.* Ринок борошна та круп України: структура, тенденції розвитку та динаміка змін / І. О. Кузнецова, Ю. В. Карпенко // Зернові продукти і комбікорми. — 2009. — № 4. — С. 6—10.
9. *Статистичний щорічник України за 2011 рік* ; за ред. О. Г. Осауленко. — К. : ТОВ "Август Трейд", 2011. — 560 с.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. *Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України* : стат. зб. ; за ред. Н. С. Власенко. — К. : ТОВ "Август Трейд", 2012. — 54 с.

12. Офіційний сайт Державної митної служби України. Розділ "Митна статистика". — Режим доступу : <http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/cstat>.
13. *Методика* визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку, затверджена Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 берез. 2002 р. № 49-р. // Конкурентційне законодавство України : юридичний зб. — К. : ВД "Професіонал", 2002. — 296 с.
14. Нікішина О. В. Шляхи удосконалення державної політики на інтегрованому зерновому ринку України (відтворювальний підхід) / О. В. Нікішина // Механізм регулювання економіки. — 2013. — № 2 (60). — С. 88—97.
15. Нікішина О. В. Стратегічний вектор розвитку українського ринку борошномельної продукції / О. В. Нікішина // Економічні інновації : зб. наук. пр. — Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2012. — Вип. 49. — С. 167—178.
16. Нікішина О. В. Реформування механізму державного регулювання українського ринку борошна : тези доп. // Матеріали за 9-а междунар. конф. "Динаміката на сьвременната наука – 2013", 17—25 юля 2013, Том 4. Економіки. Държавна администрация. Закон. — София : "Бял ГРАД-БГ" ООД, 2013. — С. 42—45.
17. Башнянин Г. І. Методологічні проблеми розвитку економічної науки: як економічну теорію перетворити на надточну науку / Г. І. Башнянин // Економічна теорія. — 2012. — № 3. — С. 15—26.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2013.

Nikishina O. Market analysis of flour products.

Background. The development of a reproduction mechanism of regulation of the integrated market of flour, which is focused on guarantee of expanded reproduction of resources in sectors of a market, stipulates a necessity of innovative market analysis techniques application. For this reason, a sector analysis of dynamics and deformations of the reproduction processes enables to estimate an efficiency of utilization of market potential. This defines a timeliness and the purpose of this article.

Material and methods. The analysis of the market of flour is carried out for 2005–2012 years with use of methods of the sector and dynamic analysis, structural and logical and balance methods. A theoretical base of the article is composed of the theory of a reproduction cycle, studies of scientists and market analysts. An empirical base is the article is composed of official data of Public service of statistics of Ukraine and the Public customs service of Ukraine.

Results. The reproduction structure of the integrated market of flour includes four following sectors: raw materials sector, production sector, infrastructure sector and consumers sector. In 2012 in comparison with 1990 output production of flour were declined by 65.4 %, level of use of production capacities amounted to 26.5 %. In 2012 volume of export of flour amounted to 6.1 % part of its production volumes or respectively 0.65 % from grain export, which is a testimony to unrealised production and export market potentials.

In the course of research were identified two types of reproduction processes deformations in the flour market, as follows structural and financial deformations, and substantiated directions of reforming of the regulatory mechanism.

Conclusion. A flour market ranks a category of government integrated markets with the full reproduction cycle which development stimulates an activity of other adjacent markets. Implementation of mechanisms of export duties on wheat and stimulation of flour export would promote increase of efficiency of use of market potential.

Key words: integrated flour market, sector structure, reproduction processes deformations, government regulation

REFERENCES

1. *Lysjuk V. M.* Vosproizvodstvennaja funkcija tovarnyh rynkov : monografija / V. M. Lysjuk. — Odessa: IPREEI NAN Ukrainy, 2011. — 225 s.
2. *Nikishyna O. V.* Metodychni zasady kryterialnoi otsinky ta diahnostryky prodovolchych rynkiv / O.V. Nikishyna // *Ekonomika kharchovoi prom-sti.* — 2010. — N 2 (6). — S. 35—41.
3. *Jekonomicheskaja teorija* : uchebnyk [N. I. Bazylev, A. V. Bondar', S. P. Gurko i dr.] ; pod red. N. I. Bazyleva, S. P. Gurko. — Minsk : IP "Jekoperspektiva", 1997. — 368 s.
4. *Kuznecova I. O.* Rynok zerna Ukrajiny: tendenciji ta strategichnyj vektor rozvytku / I. O. Kuznecova // *Ekonomist.* — 2010. — N 10. — S. 10—12.
5. *Madaj A.* Melenholija / A. Madaj, G. Tatarenko // *Biznes.* — 2010. — N 18—19. — S. 63—65.
6. *Madaj A.* Na vol'nye hleba / A. Madaj, G. Tatarenko // *Biznes.* — 2010. — N 5 (888). — S. 73—76.
7. *Rybchinskij R. S.* Tendencii razvitija mukomolnoj otrasli Ukrainy / R. S. Rybchinskij // *Hranenie i pererabotka zerna.* — 2012. — N 11 (161). — S. 15—17.
8. *Kuznecova I. O.* Rynok boroshna ta krup Ukrajiny: struktura, tendenciji rozvytku ta dynamika zmin / I. O. Kuznecova, Ju. V. Karpenko // *Zernovi produkty i kombikormy.* — 2009. — N 4. — S. 6—10.
9. *Statystychnyj shhorichnyk Ukrajiny za 2011 rik* ; za red. O. Gh. Osaulenko. — K. : TOV "Avghust Trejd", 2011. — 560 s.
10. Oficijnyj sajт Derzhavnoji sluzhby statystyky Ukrajiny. — Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. *Balansy ta spozhyvannja osnovnykh produktiv kharchuvannja naselennjam Ukrajiny* : stat. zb. ; za red. N. S. Vlasenko. — K. : TOV "Avghust Trejd", 2012. — 54 s.
12. *Metodyka vyznachennia monopolnoho (dominuiuchoho) stanovyscha subiektiv hospodariuvannia na rynku, zatverdzhena Rozporiadzhenniam Antymonopolnoho komitetu Ukrainy vid 5 berez. 2002 r. N 49-r.* // *Konkurentsiine zakonodavstvo Ukrainy: Yurydychni zbirnyk.* — K. : VD "Profesional", 2002. — 296 s.
13. Oficijnyj sajт Derzhavnoji mytnoji sluzhby Ukrajiny. Rozdil "Mytna statystyka". — Rezhym dostupu: <http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/cstat/>.
14. *Nikishyna O. V.* Shljakhy udoskonalennja derzhavnoji polityky na integhrovanomu zernovomu rynku Ukrajiny (vidtvorjuvalnyj pidkhid) / O. V. Nikishyna // *Mekhanizm reghuljuvannja ekonomiky.* — 2013. — N 2 (60). — S. 88—97.
15. *Nikishyna O. V.* Strategichnyj vektor rozvytku ukrajinsjkogho rynku boroshnomel'noji produkciji / O. V. Nikishyna // *Ekonomichni innovaciji* : zb. nauk. pr. — Odesa : IPREED NAN Ukrajiny, 2012. — Vyp. 49. — S. 167—178.
16. *Nikishyna O. V.* Reformuvannja mekhanizmu derzhavnogho reghuljuvannja ukrajinsjkogho rynku boroshna : tezy dopovidi // *Materiali za 9-a mezhdunar. konf. "Dinamikata na s"vremennata nauka – 2013"*, 17—25 julJa 2013, Tom 4. Ikonomiki. D"rzhavna administraciJa. Zakon. — SofiJa : "BJal GRAD-BG" OOD, 2013. — S. 42—45.
17. *Bashnjanyn Gh. I.* Metodologichni problemy rozvytku ekonomichnoji nauky: jak ekonomichnu teoriju peretvoryty na nadtochnu nauku / Gh. I. Bashnjanyn // *Ekonomichna teorija.* — 2012. — N 3. — S. 15—26.